

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยนี้มี 3 แนวคิดคือ แนวคิดด้านการเรียนรู้ แนวคิดด้านการจัดการความรู้ แนวคิดด้านวิสาหกิจชุมชน

แนวคิดด้านการเรียนรู้

คำจำกัดความการเรียนรู้ (learning) ที่ใช้ในการศึกษานี้มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “กระบวนการเรียนรู้” (learning process) เป็นคำที่อธิบายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิดและพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ที่สมควร และเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2549: 4)

แนวคิดการเรียนรู้ที่นำมาใช้ศึกษาและอธิบายกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์มีลักษณะสำคัญดังนี้ (Kolb, 1997, pp. 138-156)

1. การเรียนรู้เป็นกระบวนการไม่ใช่ผลลัพธ์ (outcomes) ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ให้ความกระจ่างว่า ความคิดของเรานั้นไม่ได้จำกัดอยู่กับที่ แต่ก่อรูปแล้วก่อรูปใหม่อยู่เรื่อยๆ โดยผ่านประสบการณ์ การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ความคิดรวบยอดก่อตัวจากการปรับเปลี่ยนประสบการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงไม่เคยมีความคิดสองความคิดที่เหมือนกันเลย เพราะประสบการณ์แทรกเข้ามาอยู่เสมอ

2. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องโดยมีรากฐานจากประสบการณ์ ความรู้เป็นความต่อเนื่องของการรับและนำประสบการณ์ออกมาใช้ของผู้เรียน

การเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่องโดยมีรากฐานจากประสบการณ์นี้มีความสำคัญต่อการนำไปใช้ในการศึกษามาก นั่นหมายถึงว่า ทุกการเรียนรู้ที่เราได้รู้แล้วจะถูกนำมาเรียนรู้ใหม่เสมอ (all learning is relearning) แต่แต่ละคนที่เข้ามาอยู่ในสถานการณ์ของการเรียนรู้มีความคิดที่ชัดเจนของตัวเองอยู่ชุดหนึ่งอยู่แล้ว และจะนำมันออกมาใช้เมื่อมีสถานการณ์กระตุ้น ดังนั้นหน้าที่หนึ่งของผู้ให้การศึกษาคือไม่เพียงแต่ปลูกฝังความคิดใหม่ๆ แต่ควรจัดกระทำหรือปรับความคิดเก่าด้วย ในหลายกรณีการต่อต้านความคิดใหม่มาจากความขัดแย้งกับความเชื่อเก่าที่มั่นใจไม่สอดคล้องกัน ถ้ากระบวนการศึกษาเริ่มต้นโดยการนำความเชื่อและทฤษฎีของผู้เรียนออกมาตีแผ่ ตรวจสอบ และทดสอบมัน จากนั้นบูรณาการความคิดใหม่ ปรับปรุงมันเข้าไปในระบบความเชื่อของบุคคล การเรียนรู้ก็จะได้รับการกระตุ้นขึ้น

3. กระบวนการเรียนรู้ต้องการคำตอบของความขัดแย้งจากวิถีชีวิตของคู่ความขัดแย้งในการปรับตัวต่อโลกของเรา

แต่ละรูปแบบของการเรียนรู้จากประสบการณ์อธิบายถึงวิถีชีวิตหรือความขัดแย้งระหว่างคู่ตรงข้ามของวิธีการที่เราเกี่ยวข้องกับโลก ซึ่งชี้ว่าการเรียนรู้เป็นผลมาจากการหาคำตอบของความขัดแย้งเหล่านี้ อาทิ รูปแบบของ Lewin เน้นการอธิบายคู่ความขัดแย้งระหว่าง การสังเกตและการปฏิบัติ (observation and action) สำหรับ Dewey คือคู่ความขัดแย้งระหว่าง แรงกระตุ้น ที่ทำให้เกิดแรงผลักดันกับ เหตุผล ที่กำกับทิศทางการเดินให้กับคน ในแนวคิด Piaget กระบวนการของการปรับความคิดให้เข้ากับโลกภายนอก (accommodation) และ การซึมซับประสบการณ์ ความคิดใหม่เข้ามา (assimilation) เป็นสองกระบวนการที่ทำให้เกิดการพัฒนากิจกรรมการคิด ส่วนในแนวคิดของ Paulo Freire เน้นการอธิบายคู่ความขัดแย้งหรือวิถีชีวิตของกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวที่เกิดขึ้นโดยผ่านการคิดใคร่ครวญและการปฏิบัติต่อโลกเพื่อเปลี่ยนแปลงมัน (praxis) (Freire, 1973, p. 36).

4. การเรียนรู้เป็นกระบวนการองค์รวมของการปรับตัวต่อโลก

การเรียนรู้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะเกี่ยวข้องกับเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งของการทำหน้าที่ของมนุษย์เช่นกระบวนการรู้คิด หรือการรับรู้ แต่มันเกี่ยวข้องกับการบูรณาการหน้าที่ทุกส่วนของมนุษย์ อาทิ การคิด ความรู้สึก การรับรู้ และการกระทำ นอกจากนี้แล้วการเรียนรู้จากประสบการณ์ยังสนใจอธิบายการบูรณาการประสบการณ์บุคคลกับองค์รวมของการปรับตัวต่อโลก การเรียนรู้เป็นกระบวนการปรับตัวที่สำคัญของมนุษย์ การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นได้ในทุกสถานการณ์จากโรงเรียนสู่ที่ทำงาน ในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และทางเดินไปร้านขายของชำ นอกจากนี้มันยังเกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิตของคนเรา

5. การเรียนรู้เกี่ยวข้องกับการจัดการระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม

ในที่นี้หมายถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและวัตถุหรือบุคคลอื่นๆที่แวดล้อมแนวคิดของสถานการณ์และการปฏิสัมพันธ์ไม่ได้แยกออกจากกัน สิ่งแวดล้อม คือเงื่อนไขอะไรก็ตามที่ปฏิสัมพันธ์กับความต้องการ ความปรารถนา วัตถุประสงค์ และความสามารถของบุคคล ที่จะสร้างประสบการณ์นั้นๆ (Dewey, 1938, pp. 39, 42-43)

6. การเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างความรู้

ความรู้เป็นผลของการดำเนินการระหว่างความรู้ทางสังคม (social knowledge) และ ความรู้ของบุคคล (personal knowledge) ดังที่ Dewey ชี้ว่าความรู้ทางสังคม (social knowledge) เป็นการสะสมความเจริญของวัฒนธรรมมนุษย์ในขณะที่ความรู้ของบุคคล (personal knowledge) เป็นการสะสมประสบการณ์ชีวิตของแต่ละบุคคล (Kolb, 1993, p. 153). ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์เหล่านี้คือกระบวนการที่เรียกว่า การเรียนรู้

สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2539, น. 61-64) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไว้ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา และข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน กระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับการการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่มาเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่มีหลายเรื่องที่เขาอาจเรียนรู้ได้จากคนอื่นเช่นกัน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม ยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญา ที่ได้จากการระดมสมอง ทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้

2. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง เป็นเรื่องของความพยายามที่จะแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้ว สมาชิกก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งอาจเป็นการกระทำของบุคคลหรือกลุ่มก็ได้ เมื่อมีปัญหาหรืออุปสรรคอะไรเกิดขึ้น ก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่มเพื่อหาทางแก้ต่อไปอีก กระบวนการคิดทบทวน วิเคราะห์ ทำ จึงหมุนเวียนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกกลุ่มหรือชุมชน ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี เรียกกระบวนการนี้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน (interactive learning through action)

3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง (problem oriented) และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชนเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถร่วมกันแก้ปัญหาในชุมชนได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนก็จะสูงขึ้น

4. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวดิ่ง ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่มาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่าย คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และ/ หรือแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกันและกัน ตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน การติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอ แต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ

งานวิจัยด้านการเรียนรู้ของชุมชน

นรินทร์ สังข์รักษา และธีรศักดิ์ อุ่นอารมณ์เลิศ (2553) ได้ศึกษาการถอดบทเรียนกระบวนการเรียนรู้บูรณาการกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าของวิสาหกิจชุมชนเพื่อ

สังคมอยู่เย็นเป็นสุขในจังหวัดราชบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ถอดบทเรียนการพัฒนาตามแนวทาง เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ กิจกรรมทางเศรษฐกิจของวิสาหกิจชุมชน ศึกษาความรับผิดชอบต่อสังคมของวิสาหกิจชุมชน ศึกษาการปฏิบัติที่เหมาะสมในการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้ากับเศรษฐกิจทุน นิยมของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนและ ศึกษาความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในการนำปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในวิสาหกิจชุมชน ผลการวิจัยพบว่า วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ได้รับความรู้ มาจากภายนอกท้องถิ่นมากที่สุด และมีการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงและใช้ แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินงานในระดับมาก มีกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่ม/เครือข่าย จากการลงมือปฏิบัติจริง จากการแก้ปัญหาในชีวิตจริง ส่วนการขับเคลื่อนการเรียนรู้ภายใต้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้แก่ การลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ และการประหยัด มีการสร้างและ ใช้ความรู้ตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า มีการออม การลดหนี้ ลดรายจ่ายและมี ศูนย์การเรียนรู้เป็นแหล่งให้ความรู้

ผลการปฏิบัติที่ดีของวิสาหกิจชุมชนคือ สามารถเลี้ยงตัวเองได้และมีความเข้มแข็งของ กลุ่ม/เครือข่าย มีบทเรียนจากทั้งอดีต ปัจจุบันทั้งระดับบุคคล ครอบครัวและสังคม มีความ รับผิดชอบต่อสังคมอยู่ในระดับมาก และมีความอยู่เย็นเป็นสุขและคุณภาพชีวิตที่ดี ส่วนข้อค้นพบที่ น่าสนใจคือ การดำเนินการวิสาหกิจชุมชนต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และรู้สึกในสิ่งที่ทำ ต้อง “รู้ สู้ ระวัง” และต้องมี “ 4 ม.” ได้แก่ 1. ไม่เสี่ยงมาก 2. ไม่ดั้นรนมาก 3. ไม่มีหนี้สิน 4. มีความสุข มี การจัดการแบบค่อยเป็นค่อยไป บนพื้นฐานบทเรียนที่ผ่านมา มีการปฏิบัติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม เน้นความซื่อสัตย์ ความสามัคคีและการออมเป็นสำคัญ

สัมพันธ์ เตชะอริกและคณะ (2549) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ ของชุมชน การจัดองค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง จากกรณีศึกษา 6 กรณี ผลการวิจัยด้านการ เรียนรู้พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีการถ่ายทอดโดยวิธีบอกเล่าความรู้ ภูมิปัญญา อุดมการณ์ ของผู้นำสู่เยาวชน โดยเริ่มจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การเปิดโอกาสเรียนรู้ บทเรียน ประสบการณ์จากพื้นที่อื่นโดยการศึกษาดูงาน การสรุปบทเรียนในกลุ่มสนทนาอย่าง ต่อเนื่อง การเรียนรู้และการปรับตัวเพื่อเอาตัวรอด การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงท่ามกลางการ ปฏิบัติ การเรียนรู้โดยกระบวนการกลุ่ม ผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ การเรียนรู้โดยสื่อ วัฒนธรรม พิธีกรรมต่างๆ การสร้างรูปธรรมเป็นแบบอย่างให้กับคนในชุมชนเลียนแบบหรือเอา อย่าง การเรียนรู้การกระตุ้นความคิด อุดมการณ์ในเชิงสังคม เศรษฐกิจ การเมืองรอบตัว

ผลการวิจัยด้านการจัดการความรู้พบว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับ การแสวงหา ยกระดับ การพัฒนาและประยุกต์ใช้ความรู้ โดยเริ่มต้นจากการศึกษาสภาพปัญหา ต่างๆ การทบทวนความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน การจัด/ปรับให้สอดคล้อง

กับสภาพปัญหาต่างๆ การจัดกิจกรรมร่วมกัน การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและผู้นำ การสรุปปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไข

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในองค์กรชุมชนมี 2 ปัจจัย ปัจจัยภายใน ได้แก่ ผู้นำ สมาชิกและนักพัฒนาในพื้นที่ ทำหน้าที่ประสานงานและจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอด บันทึก งานกิจกรรมต่างๆ ตั้งประเด็นคำถามวิเคราะห์ สังเคราะห์ จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน สรุปผลและเขียนรายงาน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ แหล่งสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ และภาคองค์กรไม่แสวงหากำไร ที่จัดกระบวนการทำแผนกิจกรรมโครงการต่างๆ นักวิชาการจากภายนอกชุมชนที่ร่วมวางกรอบการศึกษา การศึกษาเอกสาร ทบทวน คิดค้นความรู้ต่างๆ

วัฒนพร ศษภูมิ (2540) ได้ศึกษาการจัดการการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนสาขาสี อำเภอสองนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ ว่าเป็น “กระบวนการเรียนรู้ที่สามารถทำให้สมาชิกและกลุ่มแกนนำเกิดความคิดได้ด้วยตนเอง รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และมีความพร้อมที่จะรับกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในชุมชน”(วัฒนพร ศษภูมิ, 2540, น. 86) การจะทำให้ชาวบ้านรู้จักคิดได้ จะต้องแก้ความไม่รู้ของชาวบ้านก่อน โดยให้ความรู้กับชาวบ้าน เช่นความรู้เรื่องอาชีพ เศรษฐกิจสังคม การเปลี่ยนแปลงต่างๆ งานวิจัยพบว่า รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนสาขาสีมีความหลากหลาย ประกอบด้วย การสำรวจพูดคุยเพื่อสร้างความเข้าใจและกระตุ้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การประชุมกลุ่มเพื่อจัดเวทีการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาาร่วมกัน การศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันและกัน การฝึกอบรมจากวิทยากรทั้งภายในและภายนอก การศึกษาเอกสาร การเข้าร่วมสัมมนา การได้รับข้อมูลข่าวสารจากการทำที่อ่านหนังสือพิมพ์ของชุมชน การทดลองลงมือปฏิบัติ การจัดกิจกรรมสังคมวัฒนธรรม การมอบหมายงานสมาชิกไปทำ การตั้งกลุ่มพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การเล่นิทาน ทั้งนี้มีข้อค้นพบว่าการสร้างจิตสำนึกเป็นหัวใจและกลยุทธ์ที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง

อำภา จันทราภาศ และคณะ(2545) ศึกษากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์บ้านป่าล้าน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยกระตุ้นให้ชาวบ้านร่วมระดมความคิดเห็นในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน ทศนศึกษาให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากชุมชนอื่นในประเด็นที่สนใจ ตลอดจนฝึกอบรมการจัดทำผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า หลังจากการดูงานการบริหารกองทุนสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสุบิน ปณิโตที่จังหวัดตราด และกลุ่มเกษตรกรทำสวนวังห้ว สามารถนำประสบการณ์จากการดูงานมาปรับแผนการพัฒนา กลุ่มออมทรัพย์ออกเป็นสองแผนหลักคือ แผนพัฒนารายได้สมาชิกและแผนพัฒนาการบริหารกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจของทั้งสองแผนเกิดขึ้นตามมาจำนวนมาก ผลที่เกิดขึ้นมีที่มา

จากพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน การเคารพผู้สูงอายุ มีผู้นำเข้มแข็ง นับเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญยิ่ง

ตะติยา กาฬสุวรรณ (2546) วิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา สรุปได้ว่า การเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการปรับตัวด้านต่างๆ นั้นประกอบด้วย 2 วิธีการคือ

1. การเรียนรู้ด้วยตัวเองจากประสบการณ์ชีวิต โดยใช้ศักยภาพ ประสบการณ์ การสังเคราะห์ความรู้ที่ได้จากชุมชน และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาปฏิบัติในการดำเนินชีวิตร่วมกับชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ

2. การเรียนรู้จากภายนอกชุมชน มี 2 ลักษณะคือ

- การเรียนรู้ด้วยตนเองจากการสนับสนุนทั้งภาครัฐ และองค์กรเอกชน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้จากการสัมมนา การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การจัดเวที กิจกรรมค่าย ฯลฯ เพื่อนำมาปรับใช้ในชุมชน
- การเรียนรู้เป็นกลุ่ม กลุ่มเครือข่าย เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และรวบรวมองค์ความรู้จากอาชีพต่างๆ

อภิชาติ จันทรแดง (2546) ศึกษาความเชื่อ พิธีกรรม: กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านยางหลวง ตำบลท่าผา อำเภอมะเข่ จังหวัดเชียงใหม่ สรุปองค์ประกอบสำคัญ 6 ประการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้คือ

1. วิธีการเรียนรู้ เกิดขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ทั้งจากสถาบันครอบครัว ศาสนา สถาบันการศึกษา กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มอาชีพ สื่อมวลชน
2. ประชาชนชาวบ้านหรือวิทยากรที่ทำหน้าที่ในการสร้างการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ
3. สถานการณ์ในการเรียนรู้ ได้แก่ บรรยากาศ วันเวลา สถานที่ ความสม่ำเสมอ และเหมาะสมมีส่วนช่วยทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น
4. ระบบสัญลักษณ์ในการเรียนรู้ รวมถึงวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในกิจกรรม
5. โอกาสในการเรียนรู้ เมื่อชุมชนประสบปัญหาทำให้ชุมชนต้องเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เพื่อจะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและเป็นโอกาสทำให้ชุมชนได้เรียนรู้จากปัญหาที่เกิดขึ้น
6. การควบคุมทางสังคมในการเรียนรู้ ความสอดคล้องระหว่างกิจกรรมที่ทำกับสภาพชุมชน

นอกจากนี้ยังพบแนวโน้มกระบวนการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ขึ้นกับปัจจัยสำคัญ

4 ด้านคือ

1. ปัจจัยทางสังคม สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การเข้ามาของวัฒนธรรม และเทคโนโลยีสมัยใหม่
2. ปัจจัยด้านการปกครอง ได้แก่บทบาทผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ นโยบายในการปกครองของรัฐ
3. ปัจจัยด้านการศึกษา นโยบายด้านการศึกษาในระบบทำให้มีแรงจูงใจและเพิ่มโอกาสในการเรียนรู้
4. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สภาพของชุมชนที่ต้องพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจจากภายนอกมากขึ้น ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวในการเรียนรู้มากขึ้น

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน พอที่จะสรุปเป็นภาพรวมได้ว่า การเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องผ่านประสบการณ์การเรียนรู้กลุ่มในชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง และปัญหาในชีวิตจริง เกี่ยวข้องกับการจัดการระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม ชุมชนเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ชีวิตของตนเองและเรียนรู้จากภายนอกชุมชนที่ได้ปฏิสัมพันธ์ การสร้างเครือข่ายของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนนั้นกับชุมชนอื่นๆ

แนวคิดด้านการจัดการความรู้

ความหมายและประเภทของความรู้

วิจารณ์ พานิช (2551) ให้ความหมายไว้ว่า ความรู้หมายถึงสิ่งที่นำมาจากประสบการณ์ การทดลอง การสรุปบทเรียน มาจากคำบอกเล่า การแลกเปลี่ยนความรู้ มาจากตำรา นักวิชาการและมาจากการคิดไตร่ตรอง โดยความรู้จำแนกได้เป็น 2 กลุ่มคือความรู้ฝังลึกหรือความรู้ที่อยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) และความรู้ชัดแจ้งหรือความรู้เปิดเผย (Explicit Knowledge) โดยความรู้ทั้ง 2 แบบมีลักษณะดังนี้ (Takeuchi & Nonaka, 2004, pp. 3-4; Nonaka, 1995, pp. 8-9)

1. ความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถจะแสดงออกมาได้ในรูปของการพูด แจกออกมาเป็นตัวเลข ข้อมูล ภาพ เสียง คู่มือ สูตรสำเร็จต่างๆ ที่รวบรวมได้ง่าย จัดระบบและถ่ายโอนได้โดยใช้วิธีการดิจิทัล มีลักษณะวัตถุวิสัย (objective) เช่นนโยบายองค์กร กระบวนการทำงาน ซอฟต์แวร์ เอกสาร กลยุทธ์ เป้าหมายองค์กรที่อาจมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรหรืออยู่ในรูปอื่นๆ

2. ความรู้ฝังลึกหรือความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน (tacit knowledge) เป็นความรู้ที่ยากจะอธิบายโดยใช้คำพูด มีรากฐานมาจากประสบการณ์และการกระทำ มีความเชื่อ ค่านิยม ทักษะร่วมอยู่ด้วย และมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (subjective) มีบริบทเฉพาะ ทำให้เป็นทางการและสื่อสาร

ได้ยาก เช่นวิจารณ์ญาณ วัฒนธรรมองค์กร ทักษะ และความเชี่ยวชาญในวิชาชีพต่างๆ เช่นความชำนาญในการผ่าตัดของศัลยแพทย์ ความชำนาญในการกลิ้งไม้ของช่างไม้ ทักษะด้านงานฝีมือ ทักษะในการทำกับข้าว เป็นต้น ความรู้แบบไม่ชัดแจ้ง ใช้เวลาและต้นทุนสูงในการถ่ายโอนความรู้

ความรู้ฝังลึกหรือความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน จึงประกอบไปด้วยสองด้านคือ มิติของ “ความรู้ความชำนาญทางเทคนิค” (technical) หรือ know how กับมิติของ “กระบวนการทางปัญญา” (cognitive) ซึ่งมีความสำคัญ ได้แก่ ความเชื่อ การรับรู้ อุดมคติ คุณค่า อารมณ์ และรูปแบบของกระบวนการทางปัญญาอื่นๆ ที่บุคคลรับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเขา แม้ว่าจะไม่สามารถถ่ายโอนโดยง่ายแต่ความรู้ชนิดนี้เป็นความรู้ที่สะท้อนทัศนคติการรับรู้โลกของบุคคล

อย่างไรก็ดี ความสัมพันธ์ของความรู้ทั้งสองประเภทเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้ ต้องอาศัยกันและขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอ

ความหมายของการจัดการความรู้และกระบวนการจัดการความรู้

วิจารณ์ พานิช (2551) เห็นว่า การจัดการความรู้ คือกระบวนการที่เป็นเครื่องมือหรือวิธีการเพิ่มมูลค่า หรือคุณค่าขององค์การ กลุ่มบุคคล หรือเครือข่ายของกลุ่มบุคคลหรือองค์การ อย่างไรก็ตาม การจัดการความรู้ไม่ได้หมายความว่าแค่การนำความรู้มา “จัดการ” แต่มีความหมายจำเพาะและลึกซึ้งกว่านั้น

Toyama (อ้างในพรทิพย์ กาญจณนิต, 2546: 121) กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึงการจัดการเพื่อเอื้อให้เกิดความรู้ใหม่ เป็นความพยายามที่จะใช้ความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ของบุคคลในองค์กรมาทำให้เป็นระบบเพื่อพัฒนานวัตกรรมอันจะส่งผลให้เกิดความได้เปรียบทางธุรกิจเหนือคู่แข่งชั้นขององค์กร

พรธิดา วิเชียรปัญญา (2547) เห็นว่าการจัดการความรู้ หมายถึงความสามารถในการจัดการความรู้ ประกอบด้วย การสร้างความรู้ การประมวล การแลกเปลี่ยน และการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และการสร้างนวัตกรรมใหม่ให้เกิดขึ้นในหน่วยงาน กระบวนการในการจัดการความรู้

ในทัศนะของ Takeuchi and Nonaka (2004, pp. 8-10, pp. 96-101) ความรู้สร้างขึ้นทั้งในระดับบุคคลและองค์กร จากการแลกเปลี่ยนของความรู้ชัดแจ้งและความรู้โดยนัยทำให้เกิดเครือข่ายความรู้ (Knowledge spiral) ใน 4 ลักษณะ คือ

(1). กระบวนการทางสังคม (Socialization) เป็นการแลกเปลี่ยนจากความรู้ฝังลึกไปสู่ความรู้ชัดแจ้ง เนื่องจากมีความจำกัดในเรื่องของการถ่ายทอดด้วยภาษา ดังนั้น ความรู้ฝังลึกจึงถ่ายทอดได้จากประสบการณ์ตรง จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งในแง่กระบวนการทาง

ปัญญาและทักษะ ผ่านการใช้เวลาอยู่ด้วยกัน อยู่ในสิ่งแวดล้อมเดียวกัน การฝึกงาน การสังเกต เลียนแบบ การฝึกหัด เช่น การฝึกงานฝีมือ เป็นต้น

(2). กระบวนการภายนอก (Externalization) เป็นการแลกเปลี่ยนจากความรู้ฝังลึก ไปสู่ความรู้ชัดแจ้ง เป็นการนำความรู้ฝังลึกไปแลกเปลี่ยนกับคนอื่น โดยผ่านการสนทนา (dialogue) และการคิดไตร่ตรอง (reflection) และตรงนี้จะพื้นฐานของการสร้างความรู้ใหม่ เช่น การสร้างความคิดรวบยอด จินตนาการ หรือแม้กระทั่งการเขียนออกมา นอกจากนี้อาจใช้ การกระตุ้นผ่านการสนทนา หรือ การไตร่ตรองจากกลุ่ม (collective reflection) ใช้คำเปรียบเทียบ (metaphor) และการอุปมา(analogy) เพื่อสร้างรายละเอียดของมโนทัศน์ต่างๆ

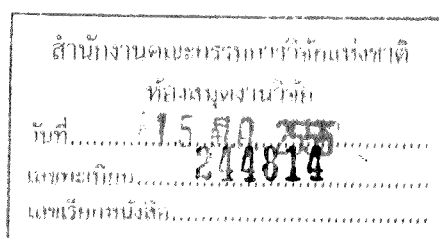
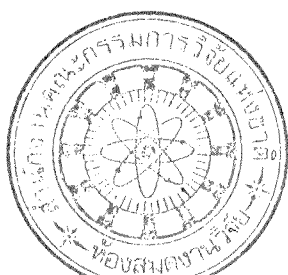
(3). การผสมผสาน (Combination) เป็นการแลกเปลี่ยนจากความรู้ชัดแจ้งไปสู่ ความรู้ชัดแจ้ง โดยผ่านสื่อหรือเอกสาร การประชุม โทรศัพท์ การสนทนา หรือการใช้เครือข่าย คอมพิวเตอร์เพื่อหาข้อมูลจัดระบบข้อมูลต่างๆ

(4). กระบวนการภายใน (Internalization) เป็นการเปลี่ยนจากความรู้ชัดแจ้งไปสู่ ความรู้ฝังลึก ผ่านเอกสาร คู่มือ หรือ เรื่องเล่า เอกสารช่วยให้แต่ละบุคคลซึมซับประสบการณ์จาก ผู้อื่นได้และเพิ่มพูนความรู้ฝังลึกของเขามากขึ้น หรืออาจเกิดได้จากการอ่านและฟังเรื่องเล่า ความสำเร็จของบุคคลอื่น การใช้สถานการณ์จำลองหรือการทดลองก็เป็นวิธีการที่จะช่วยให้เกิด กระบวนการนี้ได้เช่นเดียวกัน

พรธิตา วิเชียรปัญญา (2547: 52-56) เห็นว่า การจัดการความรู้ประกอบด้วย กิจกรรมและกระบวนการ 4 กระบวนการคือ

1. การสร้างนวัตกรรมระยะยาวเพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กร โดยมุ่งเน้นการ พัฒนาความรู้โดยนัยที่ไม่ได้แสดงออกในรูปของเอกสาร แต่องค์กรควรกำหนดและกระตุ้นให้ บุคลากรกำหนดกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับนวัตกรรมองค์กร

2. การจัดการและจัดเก็บความรู้ เป็นการวางโครงสร้างการเก็บรวบรวมความรู้ เพื่อ เตรียมพร้อมในการเก็บความรู้อย่างเป็นระบบ สร้างหมวดหมู่และเก็บลงฐานข้อมูล ซึ่งนักทฤษฎี วิทยาวิ (2547: 21) นำเสนอขั้นตอนการพัฒนาระบบควรมีขั้นตอนดังนี้คือ 1. การวิเคราะห์ โครงสร้างพื้นฐานเดิมขององค์กร 2. การเชื่อมโยงการจัดการความรู้เข้ากับการจัดกระบวนการทาง ธุรกิจ 3. การออกแบบโครงสร้างพื้นฐานของการจัดการความรู้ 4. การตรวจสอบความรู้เดิมและ ระบบความรู้ภายในองค์กร 5. การหาทีมงาน 6. การสร้างแผนผังหรือโครงสร้างการจัดการความรู้ 7. การพัฒนาระบบบริหารความรู้ 8. การนำวิธีการไปใช้อย่างเป็นขั้นตอน 9. การจัดการกับการ เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและโครงสร้างผลตอบแทน และ 10. การประเมินผลและการวัด ผลตอบแทน

3. การกระจายความรู้ โดยการใช้เครื่องมือในการสืบค้นสารสนเทศทางความรู้จากฐานข้อมูลที่จัดเก็บแล้วกระจายสู่หน่วยงานต่างๆ เพื่อการใช้งาน การถ่ายทอดข้อมูล การแบ่งปัน หรือการขยายฐานความรู้จากบุคคลไปสู่กลุ่มต่างๆ

4. การประยุกต์ใช้ความรู้ในการใช้งาน คือการเชื่อมโยงกิจกรรมหลักต่างๆ ผ่านระบบเครือข่ายไปยังหน่วยงานต่างๆ และการตัดสินใจเพื่อพิจารณาทางเลือกที่ดีที่สุดมาประยุกต์ใช้ การสรุปบทเรียนและประเมินผลที่ได้จากการดำเนินงานต่างๆ

วิจารณ์ พาณิช (2551) เห็นว่าการจัดการความรู้มีหลักสำคัญ 4 ประการคือ

1. ให้คนหลากหลายทักษะ หลากหลายความคิดทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ การจัดการความรู้ที่มีพลังต้องทำโดยคนที่มีพื้นฐานต่างกัน ถ้ากลุ่มดำเนินการจัดการความรู้ประกอบด้วยคนที่คิดเหมือนกันการจัดการความรู้จะไม่มีพลัง ดังนั้นในการจัดการความรู้ความแตกต่างหลากหลาย (heterogeneity) มีคุณค่ามากกว่าความเหมือน (homogeneity)

2. การร่วมกันพัฒนาวิธีการทำงานในรูปแบบใหม่ๆ เพื่อบรรลุประสิทธิผลที่กำหนดไว้ ประสิทธิผลประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ

- การตอบสนองความต้องการ (responsiveness) อาจเป็นความต้องการของลูกค้าสังคม หรือผู้บริหารองค์กร
- นวัตกรรม (innovation) อาจเป็นนวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์หรือวิธีการใหม่ๆ
- ชีตความสามารถ (competency) ของพนักงานและองค์กร
- ประสิทธิภาพ (efficiency)ในการทำงาน

3. การทดลองและเรียนรู้ การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ จึงต้องค้นคว้าทดลองจนนำไปสู่การทำงานแบบหรือได้ผลที่ดี

4. การนำเข้ความรู้ภายนอกอย่างเหมาะสม โดยการเติมเต็มบริบทขององค์กรลงไป ดังนั้น โดยสรุปแล้ว การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือระดมความรู้ในคน (tacit knowledge) และความรู้ที่อยู่นอกตัวคน (explicit knowledge) ทั้งที่เป็นความรู้ในรูปเอกสารและความรู้ของกลุ่ม เพื่อนร่วมงาน เอมายกระดับความรู้ของบุคคลและกลุ่มในองค์กรและองค์กรให้มีคุณภาพสูงขึ้น และการจัดการความรู้ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหา การยกระดับ การพัฒนาและการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าองค์กร

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2549: 6) เห็นว่า ชุมชนที่มีการเรียนรู้ การจัดการความรู้ประกอบไปด้วยกระบวนการและกิจกรรมต่างๆ เช่น

- การขุดค้นและรวบรวมความรู้
- การจัดหมวดหมู่ความรู้
- การจัดเก็บความรู้

- การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้
- การจัดกิจกรรมและกระบวนการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- การวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อยกระดับความรู้
- การสร้างความรู้ใหม่
- การประยุกต์ใช้ความรู้
- การเรียนรู้จากการใช้ความรู้

งานวิจัยการจัดการความรู้ของชุมชน

นริชา มหาพรหม (2553) ศึกษาการจัดการความรู้กองทุนชุมชนและธุรกิจชุมชนของหมู่บ้านจำรุง อำเภอกาญจนบุรี จังหวัดระยอง พบว่าการจัดการความรู้ทำให้เกิดการฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิมผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากภายนอก มีการเพิ่มเติมความรู้ใหม่ด้วยการศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การนำเวทีสภาหมู่บ้านเป็นเครื่องมือระดมความคิดเพื่อหาองค์ความรู้ใหม่ เป็นการจัดการความรู้คู่กับการปฏิบัติงานจริง ทำให้เกิดกองทุนชุมชนและธุรกิจชุมชนที่มีความหลากหลายสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในกลุ่มกองทุนและธุรกิจชุมชนมีหลายรูปแบบ เช่นการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง การเรียนรู้จากการศึกษาดูงาน การสังเคราะห์เวทีความรู้โดยสภาหมู่บ้านและการใช้เสียงตามสายเพื่อถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น

การศึกษายังพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการจัดการความรู้ของชุมชนคือ ผู้นำชุมชน คณะทำงานที่เสียสละที่มีบทบาทในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนให้ทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ระบบเครือข่าย และระบบอุปถัมภ์ที่มีอยู่ภายในชุมชนก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดการจัดการความรู้ในชุมชน จากการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมการพัฒนาชุมชนร่วมกัน

ปัญญา เมืองริน (2552) ศึกษากระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษากรณีเครือข่ายศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ จังหวัดระยอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ในบริบทชุมชนและการเปรียบเทียบถึงรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้ของเครือข่ายชุมชน โดยศึกษาการจัดการความรู้ด้านดิน โดยพบว่ากระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้เรื่องดินจากคนสู่คน โดยการพูดคุย แนะนำ และให้ลงมือปฏิบัติจริงจนเกิดความชำนาญ และสามารถนำไปปฏิบัติต่อได้ทันที โดยความรู้ที่ถ่ายทอดนั้นมีกระบวนการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง ส่วนการเปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้ที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับ knowledge management process โดยมีการกำหนดสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ มีการเสาะแสวงหาความรู้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับดินซึ่งเป็นลักษณะการได้ความรู้มาจากตัวบุคคลเป็นหลัก การพูดคุย ทดลองลงมือปฏิบัติ ส่วนรูปแบบกระบวนการจัดการความรู้ของเครือข่ายประกอบด้วย 1. การเรียนรู้ 2. การปฏิบัติ 3. การกลั่นกรองหรือการทดลอง 4. การถ่ายทอดความรู้

อุสา สุทธิสาคร (2551) ได้ศึกษาเพื่อสังเคราะห์สถานะองค์ความรู้การวิจัยโดยประชาชน ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน พบผลการวิจัยด้านกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้จาก งานวิจัยประชาชนว่า 1. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวต่อ สถานการณ์ความขัดแย้งของปัญหาต่างๆที่ชุมชนเผชิญ ชุมชนเห็นว่าการจัดการแบบเดิมที่เคยทำ มา ไม่สามารถตอบสนองหรือแก้ปัญหาที่มีอยู่ในปัจจุบันได้ จึงต้องปรับตัวต่อการจัดการความ ขัดแย้งด้วยรูปแบบใหม่ จึงมีการเรียนรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้น และการวิจัยโดยประชาชนก็เป็นรูปแบบใหม่ รูปแบบหนึ่งในการแก้ไขความขัดแย้งของชุมชนด้วย 2. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการ เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (learning by practice) 3. ความรู้ที่ได้จากการวิจัยประชาชนนั้น มีทั้ง ส่วนที่เป็นความรู้ฝังลึก (tacit knowledge และความรู้ชัดแจ้ง(explicit knowledge) 4. งานวิจัย ประชาชน มีกระบวนการในการจัดการความรู้ ใน 4 ลักษณะ คือ กระบวนการทางสังคม (Socialization) กระบวนการสู่ภายนอก (Externalization) การผสมผสาน (Combination) และ กระบวนการสู่ภายใน (Internalization) 5.การวิจัยประชาชนทำให้เกิดการสร้างเครือข่าย ที่เอื้อต่อ การเรียนรู้และการจัดการความรู้ ที่เกิดขึ้นผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน และระหว่างชุมชน 6. การวิจัยประชาชนเป็นทั้ง "กระบวนการสร้างความรู้" และ " วิธีการแสวงหา ความรู้" (ในรูปแบบใหม่) ให้กับชุมชน

อุษณีย์ ยุทธพงษ์ธาดา (2549) ได้ศึกษา การจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วมในรูปแบบ พิพิธภัณฑ์ชุมชน: ศึกษาเปรียบเทียบพิพิธภัณฑ์เฮือน บ้านสวกแสนชื่น ตำบลสวก และพิพิธภัณฑ์ บ้านนาขาว อำเภอเมืองน่าน พบว่าในการจัดการความรู้ ต้องมีกระบวนการจัดเก็บความรู้ การ แลกเปลี่ยนความรู้ การปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ความรู้ ดังนี้

1. การจัดเก็บความรู้ เป็นการสังสมความรู้ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมการเรียนรู้ เกิดขึ้นได้จากประสบการณ์ตรงและจากผู้อื่นถ่ายทอดให้

2. การแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นการถ่ายทอดความรู้โดยการให้และแบ่งปันความรู้ในการ ปรับตัวของชุมชนเพื่อสร้างการเรียนรู้ และสื่อความหมายให้คนในชุมชนเข้าใจถึงสถานการณ์ใน การเปลี่ยนแปลงต่างๆ

3. การปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ความรู้ และภูมิปัญญาเดิมของชาวบ้านให้กลายเป็น ความรู้ใหม่ที่มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของการพัฒนาของ ชุมชน

แนวคิดด้านวิสาหกิจชุมชน

เสรี พงศ์พิศ (2548: 40) ให้ความหมายว่า วิสาหกิจชุมชน (SMCE หรือ Small and Micro Community Enterprise) คือ การประกอบการขนาดย่อมและขนาดจิ๋วของชุมชนเพื่อการ จัดการ "ทุน" ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง ซึ่งทุนชุมชนในที่นี้หมายถึงทุนที่เป็น

เงิน ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ทุนที่เป็นผลผลิตทุนความรู้ ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นพี่น้อง ความสามัคคีและความไว้วางใจกันของชุมชน

วิชิต นันทสุวรรณ (2544: 23) สรุปความหมายของวิสาหกิจชุมชนไว้ว่า วิสาหกิจชุมชนคือการประกอบการซึ่งรวมถึงกระบวนการคิด การจัดการผลผลิต และทรัพยากรทุกขั้นตอนโดยภูมิปัญญาขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและการเรียนรู้ของชุมชน วิสาหกิจชุมชนไม่ได้มีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างผลกำไรทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีเป้าหมายรวมถึงผลกำไรทางสังคม อันได้แก่ ความเข้มแข็งและความสงบสุขของสังคมและชุมชน

องค์ประกอบสำคัญของวิสาหกิจชุมชนมีลักษณะสำคัญ 7 ประการคือ 1) ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการ 2) ผลผลิตมาจากระบวนการในชุมชน 3) วิเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน 4) มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล 5) มีการดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ 6) มีกระบวนการการเรียนรู้เป็นหัวใจของการทำงานและ 7) มีการพึ่งพาตนเองเป็นเป้าหมาย

การพัฒนาของวิสาหกิจชุมชนตั้งอยู่บนฐานสำคัญดังนี้ (เสรี พงศ์พิศและวิชิต นันทสุวรรณ , 2544: 20-21)

1. วิสาหกิจชุมชนระดับครอบครัว เป็นจุดเริ่มต้นของการแปรรูปหรือสร้างผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อการอุปโภคบริโภคของตนเองภายในครัวเรือนเป็นหลัก สมาชิกในครัวเรือนจะสร้างผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายเพื่อการพึ่งตนเอง และลดรายจ่ายที่เสียไปจากการซื้อและป้องกันไม่ให้เงินไหลออกไปนอกชุมชนโดยไม่จำเป็น ส่งผลให้เงินหมุนเวียนและสะสมอยู่ในหมู่บ้าน

2. วิสาหกิจชุมชนระดับชุมชน หลังจากบรรลุวัตถุประสงค์ขั้นแรกในการลดรายจ่ายหรือการพึ่งตนเองได้แล้วจึงขยายไปสู่เพื่อนบ้านที่ผลิตเองไม่ได้ ต้องซื้อสินค้าจากภายนอก ทั้งนี้เนื่องจากการพึ่งตนเองบางกรณีไม่สามารถทำได้โดยลำพังครอบครัวเดียว วิสาหกิจชุมชนขั้นที่สองจึงเป็นวิสาหกิจชุมชนที่เกื้อหนุนให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างครอบครัวในชุมชนเดียวกัน เป็นการลดค่าใช้จ่ายให้แก่เพื่อนบ้านในชุมชน และทำให้เงินหมุนเวียนอยู่ในหมู่บ้าน

3. วิสาหกิจชุมชนระดับเครือข่าย การพึ่งตนเองนั้น บางกรณี ชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้โดยชุมชนเดียว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของหลายชุมชน ดังนั้นจึงเกิดเป็นวิสาหกิจชุมชนเครือข่าย ที่เป็นระบบการพึ่งพาอาศัยระหว่างชุมชนที่มีผลผลิตและทรัพยากรต่างกัน

4. วิสาหกิจชุมชนเพื่อการจัดการผลผลิตส่วนเกิน เป็นวิสาหกิจชุมชนที่ดำเนินการแปรรูปผลผลิตหรือทรัพยากรของชุมชน สร้างผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าและตอบสนองตลาดภายนอกชุมชนหรือเครือข่าย

ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนจึงมีลักษณะที่ครอบคลุมกิจกรรมต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การแปรรูปหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผลผลิตของชุมชน เป็นกิจกรรมต่อเนื่องจากการผลิตทางการเกษตร เพื่อการพึ่งตนเองและเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน
2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชน อาทิ การผลิตสมุนไพร เครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ ไวน์ผลไม้พื้นบ้าน การแปรรูปพืชผักผลไม้ชนิดต่างๆ หัตถกรรมพื้นบ้าน การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ฯลฯ เป็นต้น
3. การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองการพึ่งตนเองของชุมชนและเครือข่าย เช่น น้ำปลา ปูย เครื่องใช้ อาหาร ยาสมุนไพร ฯลฯ เป็นต้น
4. การพัฒนาระบบการตลาด การบริการและสวัสดิการชุมชน เช่น ร้านค้าชุมชน ตลาดชุมชน ศูนย์สุขภาพพื้นบ้าน ฯลฯ เป็นต้น

ระบบตลาดของวิสาหกิจชุมชน

ตลาดของวิสาหกิจชุมชนเป็นระบบที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากระบบตลาดทั่วไป เนื่องจากปัจจัยที่กำหนดตลาดคือ การพึ่งตนเอง การพึ่งพาอาศัยกันและการเน้นคุณภาพและคุณธรรม

ตลาดในระดับแรกคือการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน ระดับที่สองคือเพื่อนบ้านในชุมชนเดียวกันและระดับที่สามคือชุมชนในเครือข่ายเดียวกัน การตลาดขั้นสุดท้ายคือการตลาดนอกชุมชน โดยการนำเอาสินค้าที่เหลือจากการใช้อุปโภคบริโภคภายในชุมชนแล้วออกไปจำหน่าย นำรายได้จากภายนอกสู่ชุมชน สร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชนต่อไป

เศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะเฉพาะ มีวิถีการผลิตที่หมุนเวียนโดยระบบความสัมพันธ์ทางสังคม มีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในชุมชนและต่างถิ่น มีความเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์การผลิตและระบบการผลิต โดยมีหน่วยการผลิตคือครอบครัวและชุมชน มีอุดมการณ์ในการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน เพื่อการดำรงชีพก่อน หลังจากนั้นอาจขายผลผลิตเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและครอบครัว ไม่ตั้งเป้าหมายในการขายผลผลิตเพื่อกำไรสูงสุด จึงมิได้ขยายฐานการผลิตให้ใหญ่มาก อุดมการณ์การผลิตของเศรษฐกิจชุมชนจึงตั้งอยู่บนหลักการที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิง จากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งมีอุดมการณ์การผลิตที่ยึดหลักการสร้างผลกำไรสูงสุดอย่างเต็มที่ (profit maximization) (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543, น. 139 -140)

อย่างไรก็ดี เกี่ยวกับการให้นิยามนั้น พบว่ามีคำที่คล้ายคลึงกับวิสาหกิจชุมชนคือ ธุรกิจชุมชน ดังที่อภิชัย พันธเสนและปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชุกี ให้ไว้ในรายงานการศึกษาและการประเมินปัญหาและความต้องการของวิสาหกิจชุมชน (2546: 2) ว่าธุรกิจชุมชน หมายถึง การทำธุรกรรมโดยสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมทุน ร่วมผลิตและดำเนินธุรกิจ และร่วมรับประโยชน์จากการทำธุรกิจนั้น เช่น โรงสีชุมชน กลุ่มทอผ้า เป็นต้น การดำเนินงานของธุรกิจชุมชนนอกจากจะก่อให้เกิดการ

จ้างงานในชุมชนหรือสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่วัตถุดิบในชุมชนแล้ว ยังมีเป้าหมายสูงสุดคือเพื่อให้ชุมชนมีสวัสดิการที่ดีขึ้น มีความรักใคร่สามัคคี ชุมชนเข้มแข็งและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2540: 96-98) จำแนกความหมายของธุรกิจชุมชนไว้ในสองความหมายคือ

1. ความหมายที่เกี่ยวข้องกับลักษณะงานที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชนหรือพื้นฐานทางธุรกิจที่อาจดำเนินงานกับรายบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรในชุมชน ความหมายของธุรกิจชุมชนในที่นี้จึงหมายถึงการสร้างงาน สร้างอาชีพ และเพิ่มรายได้ในชุมชน

2. ความหมายของธุรกิจชุมชนที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และมีขอบเขตวัตถุประสงค์ที่กว้างกว่าการเพิ่มรายได้

ดังนั้น บางกรณีการให้นิยามของธุรกิจชุมชนจึงมีความคล้ายคลึงกับวิสาหกิจชุมชนในแง่ที่เป็นการผลิตสินค้าและบริการอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อเพิ่มรายได้และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน อย่างไรก็ตาม เสรี พงศ์พิศ (2548) เห็นว่า วิสาหกิจชุมชนแตกต่างจากธุรกิจชุมชน ตรงที่ธุรกิจชุมชนยังเน้นที่การบริหารจัดการมุ่งสู่ตลาดและมุ่งกำไร วิสาหกิจเน้นความร่วมมือกันทำกิจกรรมเพื่อให้พึ่งตนเองได้ ขณะที่ธุรกิจชุมชนยังมีเป้าหมายได้ “รวย” วิสาหกิจชุมชนมีเป้าหมายให้ “รอด” วิสาหกิจชุมชน เป็นระบบที่มีหลากหลายกิจกรรมเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน เสริมกันแบบบูรณาการ วิสาหกิจชุมชนจึงเน้นที่วิถีคิดและกระบวนการเรียนรู้มากที่สุด เนื่องจากปัญหาที่ผ่านมาไม่ใช่เรื่องการผลิต ซึ่งชุมชนผลิตอะไรได้มากมายจนไม่รู้จะขายที่ไหน ประเด็นปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่ “วิธีทำ” แต่อยู่ที่ “วิธีคิด” การทำวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้พอกินพอใช้ก่อนแล้วค่อยพัฒนาไปสู่การจัดการเชิงธุรกิจ เมื่อพอเพียงและพึ่งตนเองได้ก็สามารถผลิตให้เหลือเพื่อตลาดได้ ถ้าเกิดขายไม่ได้ก็ไม่เสียหาย ถ้าขายได้ก็เป็นกำไร วิสาหกิจชุมชนจึงมีฐานคิดอยู่บนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นความมั่นคง การพึ่งตนเองได้ในระดับครอบครัว และชุมชน ก่อนจากนั้นจึงขยายสู่ภายนอก

ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนจึงไม่ได้เอาตลาดมาเป็นตัวตั้ง แต่เอาชีวิตเป็นตัวตั้ง ไม่ได้ปฏิเสธตลาด แต่ไม่เอาตลาดเป็นเป้าหมาย เน้นการสร้างรากฐานเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งก่อนทำกินทำใช้ก่อนทดแทนสิ่งที่ซื้อจากตลาดให้มากที่สุด และหากจะนำผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาดก็ควรเรียนรู้การจัดการและกลไกของตลาดให้ดี และไม่หวังพึ่งพาตลาดเป็นหลักแต่พึ่งตนเองและพึ่งพากันเองมากกว่า

โดยสรุปแล้ว วิสาหกิจชุมชนกับธุรกิจชุมชนมีจุดร่วมที่เป็นกิจกรรมการผลิตและดำเนินการที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของชุมชน แต่แตกต่างที่วิสาหกิจชุมชนเน้นที่การผลิตเพื่อตลาดภายในให้เข้มแข็งก่อนขยายสู่ตลาดภายนอก ในขณะที่ธุรกิจชุมชนยังเน้นที่การทำกำไรและให้

ความสำคัญกับตลาดภายนอกมากกว่า ทำให้ต้องเผชิญกับการแข่งขันกับธุรกิจทั่วไป ทั้งในด้านต้นทุนการผลิต คุณภาพสินค้า และการแข่งขันด้านการตลาด

งานวิจัยด้านวิสาหกิจชุมชน

สุกัญญา อธิปอนันต์และคณะ (2550) ได้ศึกษากลยุทธ์การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและสถานการณ์ของวิสาหกิจชุมชน ศึกษาและพัฒนาระบบการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองอย่างเหมาะสมและศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมกับวิสาหกิจชุมชนที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน โดยการคัดเลือกแบบเจาะจงจำนวน 7 แห่ง ใน 7 จังหวัด ในจังหวัดลพบุรี สุพรรณบุรี นครนายก บุรีรัมย์ สงขลา พัทลุง และแพร่ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากข้อมูลทุติยภูมิจากข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้น การประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน แผนพัฒนาการเกษตรประจำตำบล ผลการบันทึกการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ทีมวิจัย และข้อมูลปฐมภูมิจากการสังเกต การประชุม การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า บริบทชุมชนและสภาพการณ์ของวิสาหกิจชุมชน เกิดจากคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรเป็นหลัก แรกเริ่มเป็นกลุ่มอาชีพหรือกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร รวมกลุ่มกันเพื่อรับการสนับสนุนจากภาครัฐ มีการรวมตัวกันแบบหลวมๆ การพัฒนาวิสาหกิจเพื่อการพึ่งตนเองอย่างเหมาะสมแบ่งเป็น

1. การพัฒนาด้านการบริหารจัดการองค์กร
2. การพัฒนาการผลิตภัณฑ์/กิจกรรม
3. การพัฒนาด้านการตลาด
4. การพัฒนาด้านเครือข่าย

ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเอง แบ่งเป็น

1. ปัจจัยภายในกลุ่ม ได้แก่การมีส่วนร่วม ความเสียสละ ความร่วมมือของสมาชิก การพัฒนาความรู้ภูมิปัญญา ศักยภาพผู้นำและสมาชิกของวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น
2. ปัจจัยในชุมชน ได้แก่ความสัมพันธ์กับคนในชุมชน การจ้างงานในชุมชน/รายได้ การมีตลาดรองรับ
3. ปัจจัยภายนอกชุมชนได้แก่นโยบายรัฐ ระบบการส่งเสริม กลไกการตลาดและการคมนาคม

สุธีร์ เอกะหิตานนท์ (อ้างถึงในพงศธร จันทร์ศมี, 2546, น. 18-26) ได้สรุปปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในภาคอีสาน พบว่ายังมีปัญหาหลายประการ อาทิ

ปัญหาการขาดแคลนทุน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ยังไม่ได้คุณภาพและมาตรฐาน ปัญหาด้านการตลาด การบัญชี การบริหารจัดการ วัตถุดิบ แรงงาน เป็นต้น

อารีย์ วิบูลพงศ์และคณะ (2552) ได้ศึกษาเกี่ยวกับธุรกิจชุมชนในภาคเหนือและมีข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนว่า การพัฒนาการเรียนรู้และผู้นำเป็นสิ่งสำคัญ การให้ความรู้โดยวิธีอบรมยังไม่เพียงพอสำหรับการสร้างความรู้ความเข้าใจ และความสามารถในการบริหารเชิงธุรกิจ ดังนั้นควรใช้วิธีบ่มเพาะ (incubation) ให้สมาชิกหรือกรรมการได้เรียนรู้จากการปฏิบัติอย่างค่อยเป็นค่อยไป และเนื่องจากพื้นฐานความรู้เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ค่อนข้างมาก กลุ่มทุกกลุ่มควรชักชวนให้มีสมาชิกที่เป็นคนรุ่นใหม่เข้ามาร่วมงานด้วย ในด้านการพัฒนาบทบาทผู้นำนั้น ความสามารถในการบริหารอาจเป็นคุณสมบัติที่ต้องการ แต่เห็นได้ว่าชุมชนให้ความสำคัญกับคุณสมบัติประจำตัว ซึ่งแสดงถึงคุณงามความดี และผู้นำที่เสียสละ ดังนั้นในการก่อตั้งกลุ่ม คุณสมบัติด้านการบริหารจัดการอาจเป็นประเด็นรอง แต่เมื่อกลุ่มสามารถเดินระยะหนึ่งแล้วประธานอาจต้องพัฒนาความสามารถในการบริหารจัดการ การกระจายความรับผิดชอบต่างๆ

นอกจากนี้ควรมีการพัฒนาอุปกรณ์เครื่องมือขนาดเล็กที่ช่วยทุ่นแรง เพิ่มผลิตแรงงานและประสิทธิภาพการผลิต จะช่วยให้กลุ่มพัฒนาผลิตภัณฑ์ได้มากขึ้น ทั้งควรมีการพัฒนาและเผยแพร่ความรู้และเทคโนโลยีต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อช่วยให้กลุ่มพัฒนาผลิตภัณฑ์และผลิตสินค้าที่มีกระบวนการซับซ้อนขึ้น

นพเกล้า ดวงหิรัญภักดี (2551) ได้ศึกษาศักยภาพการดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าปัญหาของกลุ่มวิสาหกิจที่พบคือ การขาดความรู้และเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต การขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่ม ความลำบากในการคมนาคมขนส่งสินค้าและบริการ การขาดตลาดรองรับผลผลิต ความต้องการของกลุ่มวิสาหกิจต้องการได้รับความรู้เกี่ยวกับการประกอบกิจการ การถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีการผลิต การโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้าและบริการ

สุพรรณิ ขอดเผื่อ (2551) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าวิสาหกิจชุมชนมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว แก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพ โดยมีการกำหนดโครงสร้างการบริหารองค์กร แต่ไม่มีการแบ่งหน้าที่ชัดเจน การมีส่วนร่วมของสมาชิกด้านการวางแผน กำหนดนโยบายและประเมินผลยังมีน้อย มีส่วนร่วมในการดำเนินงานและมีส่วนร่วมด้านผลประโยชน์อยู่ในระดับปานกลาง

ด้านการผลิตพบว่าวิสาหกิจชุมชนผลิตรวมกันเป็นกลุ่ม ใช้แรงงานตนเอง มีจำนวนแรงงานเฉลี่ย 8 คน ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ไม่มีตรา/สัญลักษณ์ ยี่ห้อที่บรรจุภัณฑ์

ด้านการตลาดมีการจำหน่ายรวมกันเป็นกลุ่ม โดยมีช่องทางการจำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลาง มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ตรงกับความต้องการของลูกค้า และติดตามข้อมูลความต้องการของลูกค้าอย่างต่อเนื่อง

ด้านการเงินพบว่า วิสาหกิจชุมชนไม่มีแนวทางในการบริหารจัดการเงินทุน ไม่มีการออม การจัดบันทึกบัญชีการเงิน และไม่มีการเปิดเผยข้อมูลด้านการเงินและข้อมูลอื่นๆ แก่สมาชิก

การวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอก (จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และข้อจำกัด) ที่มีผลต่อการดำเนินงานพบว่า ในภาพรวมวิสาหกิจชุมชนมีจุดแข็งคือ ประธานกลุ่มเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับและไว้วางใจจากสมาชิก แรงงานมีฝีมือและความชำนาญในการผลิต มีการพัฒนาสินค้าที่ตรงกับความต้องการของลูกค้า จุดอ่อนคือยังขาดความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงานตามรูปแบบวิสาหกิจ โอกาสคือหน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนเต็มที่ ส่วนข้อจำกัดคือสภาวะเศรษฐกิจและคู่แข่ง

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานคือการขาดประสบการณ์ในการบริหารจัดการองค์กร ต้นทุนการผลิตสูง ช่องทางการจัดจำหน่ายน้อย ขาดเงินทุนหมุนเวียน และการสนับสนุนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของกลุ่ม

วรกันต์ จารุพัฒน์ (2548) ได้ศึกษาการวัดประสิทธิภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสินค้าพื้นเมืองในโครงการ “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” (OTOP) โดยจำแนกการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนออกเป็น 4 กลุ่มคือ วิสาหกิจชุมชนที่รัฐบาลให้การช่วยเหลือในการจัดตั้ง วิสาหกิจชุมชนที่ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นเอง วิสาหกิจชุมชนที่หน่วยงานหรือองค์กรเอกชนสนับสนุนในการจัดตั้ง และวิสาหกิจชุมชนที่บุคคลหรือนายทุนทำการสนับสนุนในการจัดตั้ง และแบ่งการบริหารจัดการวิสาหกิจเป็น 2 ประเภทคือ การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนที่ชาวบ้านบริหารจัดการกันเอง และการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนแบบบุคคลหรือนายทุนเป็นผู้ทำการบริหารจัดการ โดยเห็นสอดคล้องกับอภิชัย พันธเสนและปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชุกิ (2546) ว่าการเกิดวิสาหกิจส่วนใหญ่เกิดจากการจัดตั้งโดยหน่วยงานของรัฐที่ให้การสนับสนุนในการจัดหาแหล่งเงินทุน การรวมกลุ่มและการฝึกอบรมทักษะความรู้ต่างๆ การเกิดกลุ่มตามธรรมชาติหรือความพยายามจัดตั้งกลุ่มกันเองของสมาชิกในชุมชนยังมีอยู่น้อยและจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเป็นการผลิตที่ไม่ต้องใช้เงินทุนสูง ซึ่งถ้ากลุ่มรวมตัวกันไม่เข้มแข็งการรวมกลุ่มจะมีลักษณะไม่ยั่งยืน

ในด้านการบริหารจัดการวิสาหกิจนั้น วรกันต์ (2548) พบจากการวิจัยว่า วิสาหกิจชุมชนที่ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งและบริหารจัดการมีประสิทธิภาบน้อยกว่าวิสาหกิจชุมชนที่บุคคลหรือนายทุนจัดตั้งและบริหารจัดการอย่างมีนัยสำคัญทั้งในเรื่องประสิทธิภาพการผลิตผลิตภัณฑ์ และประสิทธิภาพการบริหารจัดการ เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนที่จัดตั้งและบริหารจัดการโดยชาวบ้านไม่

มีความรู้ในการประกอบธุรกิจหรือไม่มีความเป็นผู้ประกอบการ ทำให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความสามารถในการแข่งขันเป็นไปได้ลำบาก

ปัญหาของวิสาหกิจชุมชนที่จัดตั้งและบริหารจัดการโดยชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ชุมชนไม่มีความรู้ในการทำตลาด การหาช่องทางในการจำหน่ายและประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่รู้จัก รองลงมาได้แก่การจัดหาแหล่งเงินทุนหมุนเวียน การบริหารจัดการที่ยังไม่เป็นระบบ รวมถึงผลิตภัณฑ์ที่ผลิตยังมีคุณภาพและมาตรฐานการผลิตไม่สม่ำเสมอและใช้เวลานานในการผลิตเนื่องจากส่วนใหญ่ไม่ได้ทำการผลิตเป็นอาชีพหลัก ทำให้ไม่สามารถรับคำสั่งผลิตในปริมาณสูงได้

จากงานวิจัยเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า วิสาหกิจชุมชนยังมีข้อจำกัด มีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการมาก ทั้งในแง่การตลาด การบริหารจัดการ เงินทุน ทรัพยากร เทคโนโลยี การผลิต เป็นต้น ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้ก้าวสู่มาตรฐานและมีประสิทธิภาพนั้นจำเป็นต้องมีการจัดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของวิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อซึ่งเป็นวิสาหกิจชุมชนที่จัดตั้งและดำเนินการโดยชาวบ้านเอง ว่ามีกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้อย่างไรจึงประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจการ รวมทั้งศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคที่ยังมี ตลอดจนสิ่งที่ยังต้องมีการพัฒนา เพื่อให้การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อมีความยั่งยืนในระยะยาวต่อไปและเป็นแบบอย่างในการทำงานของวิสาหกิจชุมชนที่จะให้ชุมชนอื่นได้ศึกษาเรียนรู้ต่อไป